

MARKÓ BÉLA

AZ EURÓPAI UNIÓ ESETE A KISEBBSÉGEKKEL

(A Balladur-tervtől a kisebbségvédelmi csomagig)

De valamilyen általános normát mégis ki lehetne dolgozni a kisebbségek számára is, nemcsak a Keretegyezményhez hasonló elvi dokumentumok szintjén, hanem konkrét arányokkal, adatokkal is számolva, és mindezt minimumnak tekintve.

A mikor 1989 decemberében, rögtön a diktatúra bukása után nekiláttunk egy romániai magyar érdekképviseleti szövetség megszervezésének, természetesen azt kellett elsősorban tisztáznunk, hogy hol és hogyan is akarjuk a magyar érdekeket képviselni. Vagyis kitől remélünk támogatást addigi jogfosztottságunk felszámolásához és oktatási, nyelvhasználati, önkormányzati jogaink érvényesítéséhez, egy valós esélyegyenlőség megteremtéséhez. Sok vitánk volt, hogy tulajdonképpen mit jelent az esélyegyenlőség, de azt kell mondanom, ennél nagyobb véleménykülönbségek voltak köztünk a küzdelem mikéntjéről. Arról, hogy van-e értelme a bukaresti politizálásnak, tehát parlamenti és esetleg kormányzati részvételünknek, vagy csak is nemzetközi segítséggel érhetünk el változást. Persze ezek a dilemmák csak akkor mutatkoztak meg ilyen élesen, miután a forradalom eufóriájának elmúltával kiderült, hogy még a nyugati típusú, liberális demokráciában reménykedő, nyitottabb román értelmiségiekre is csak korlátozott mértékben számíthatunk. Hiszen egyébként az első lázas időszakban úgy tűnhetett, hogy egyet akarunk mindannyian, és egy demokratikus rendszerváltáshoz eleve hozzátartozik a román-magyar viszonynak, illetve általában a kisebbségi közösségek helyzetének rendezése is. Nem így történt, 1990. március 19-én és 20-án világossá vált, hogy gyors, gyökeres változásra kevés esély van, nehéz politikai küzdelemre kell felkészülnünk.

Az is hamar kiderült, hogy tényleg nem elegendő csak Románián belül, Bukarestben vagy az önkormányzatokban – akkor még inkább helyi vagy megyei tanácsokról beszéltünk – befolyásra szert tenni, hanem a kezdettől fogva nyilvánvaló magyarországi támogatás mellett meg kell szerezni céljainkhoz a nemzetközi közvélemény egyetértését is. Ezt én úgy fogalmaztam meg később, hogy nekünk szükségünk volt mindhárom B-re: Bukarestre, Budapestre és Brüsszelre. Igaz, Brüsszel csak metafora volt, gyűjtőfogalom, mert a lelegején a közvetlen kapcsolatot számunkra nem is annyira az Európai Unió jelentette, hanem az Európa Tanács, vagyis Strasbourg és leginkább Washington. Az Egyesült Államok jelenléte már akkor folyamatos volt, és az amerikai vélemény nagyobb súllyal esett latba, mint a másik kettő, az EU és az ET együttvéve. A lényeg: Bukarestben, Budapesten és a nagyvilágban is hallatnunk kellett a hangunkat. Már az első választásokon sikerült rendkívül erős parlamenti frakciót küldenünk Bukarestbe, és a rákövetkező években, gyakorlatilag 1996 őszéig pontosan megfogalmazhatuk, hogy mit is akarunk, és álláspontunk nemcsak a román politikai pártokhoz, hanem általában a román közvéleményhez is eljutott. Viszont törvénytervezeteink sorra elakadtak, egy-két apróbb eredménytől eltekintve úgymond állóháborút folytattunk a román parlamentben. Éppen ezért még jobban felértékelődött a másik két B-nek, Budapestnek és Brüsszelnek a szerepe, és valóban számíthatunk magyarországi közalapítványi támogatásra oktatási és kulturális törekvéseinkben, de ennél is fontosabb volt, hogy kialakult egy partneri viszony: Magyarország azt támogatta, amit mi itthon eldöntöttünk. Nem ment ez zökkenők nélkül nyilván, voltak vitáink, az elején talán ritkábban, később gyakrabban, ma pedig elég erős szándékokat látok a viszony megváltoztatására, a partnerség helyett alárendeltséget szeretnének sokan Budapesten. De a magyar–magyar reláció összességében mégis működött és működik, legfeljebb azt sajnálhatjuk, hogy ma sokkal kisebb Magyarország nemzetközi befolyása, mint amilyen a kilencvenes évek elején volt, és ez bizony nagy baj, hiszen közvetve vagy közvetlenül a különböző nemzetközi szervezetekben meg a nyugati kancelláriákon is zajlik a román–magyar vita a kisebbségi jogokról, beleértve a romániai magyarság helyzetét, és attól tartok, ezekben a vitákban nem mi vagyunk a nyerők. Annál is inkább, mert egy konszolidálódott – vagy csak éppen patthelyzetben levő? – EU-ban nem a nemzeti vagy kisebbségi kérdés radikális újragondolására, hanem az ilyen problémák szőnyeg alá söprésére nagyobb a hajlandóság. Ezen pedig egy megfogyatkozott tekintélyű, állandóan magyarázkodásra kényszerülő Magyarország ma sehogy sem tud változtatni.

A kilencvenes években egészen más volt a helyzet, és most nem a magyar–román viszonyra utalok elsősorban, hanem általában a volt kommunista országokban szinte mindenütt felerősödő nemzeti-nemzetiségi törekvésekre, el egészen az 1989-ben támadt ideológiai űrt kitöltő szélsőséges nacionalizmusokig. Ugyanakkor ezek az országok minél gyorsabban szerettek volna integrálódni a nyugati szervezetekbe, az Európa Tanácsba, a NATO-ba és az Európai Unióba, mert csak egy ilyen integráció szavatolhatta gazdasági és biztonságpolitikai szempontból is a demokratikus kibontakozást számukra. Nyugaton pedig ugyanígy felmérték, különösen a volt Jugoszlávia véres szétesését látva, hogy kölcsönös érdek az integrációt támogatni. Viszont az is egyértelmű volt, hogy megoldatlan konfliktusokat nem akarnak sem az Atlanti Szövetségbe, sem az Unióba bevinni, tehát ezeket lehetőleg még a belépés előtt kellett volna kezelni.

Azt mondtam az imént, hogy 1990 és 1996 között Romániában vajmi keveset mozdult előre a román–magyar viszony, de ezt a kilencvenes évek elején, minden kezdeti csalódásunk ellenére, még nem lehetett tudni, ugyanis Budapest mellett a másik B (vagyis Brüsszel, Strasbourg, Washington) irányából is folyamatos erkölcsi-politikai támogatást – vagy fogalmazzak óvatosabban: figyelmet – kapott az RMDSZ. Egymásnak adták a parlament, a kormány, a pártszékházak kilincsét az Európa Tanács jelentéstevői, ugyanis Románia kérte a felvételét ebbe az elsősorban emberjogi és kisebbségjogi problémákkal foglalkozó szervezetbe, és nyilván a felvételi kritériumok is elvben ezeknek a jogoknak a tiszteletben tartására irányultak. Meg kell mondanom, hogy hatalmas várakozással néztünk az Európa Tanácsra, holott az ET már akkor is az Európai Uniónál jóval nagyobb taglétszámú – és teljesen más jellegű – intézmény volt, utólag nézve sem kellő ereje, sem igazán egységes álláspontja nem lehetett az etnikai kérdés rendezésével kapcsolatosan. Az is igaz, hogy Románia is, a Balkán és Kelet-Közép-Európa más országai is úgy szemlélték az Európa Tanácsot – minden bizonnyal helyesen – mint a NATO-ba és az EU-ba való belépés előszobáját. Éppen ezért mi is úgy ítéltük meg, hogy bizonyos árat Bukarest is hajlandó lenne megfizetni ezért a belépésért, csak azt volt nehéz megítélni, hogy mi ez az ár. Menet közben kiderült: az ET-nek is volt valamennyi befolyása, de nyilvánvalóan a NATO és az EU volt nagyobb hatással a demokratikus átalakulásra általában, és a kisebbségi ügyekben is segítettek valamennyit, csak hogy hamar rájöttünk, illúzió azt hinni, vannak olyan nemzetközi normák, amelyeknek segítségével értelmezhető és megoldható a helyzetünk. Ilyen normák hiányában viszont csak a forró konfliktushelyzetek kezelésére, egyfajta tűzoltásra szorítkozott az akkori, ismétlem, felfokozott nemzetközi figyelem. Az 1990 és 1995 közötti időszakot valóban a nézetkülönbségek tisztázására és a lehetséges megoldások azonosítására tett közös erőfeszítés jellemezte. Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) több nyilatkozatot adott ki a kisebbségi kérdéstről, és 1992-ben létrehozta a Kisebbségi Főbiztos intézményét. Az első kisebbségi főbiztos Max van der Stoep volt, aki egykori holland külügyminiszterként komoly diplomáciai tapasztalattal rendelkezett. Azokban az években sokszor felkeresett minket, általában konkrét problémákat próbált tisztázni, az anyanyelvű egyetemi oktatástól a nyelvhasználatig, és egy adott pillanatban azt is elmondta nekem, hogy ő ugyan rokonszenvez a mi törekvéseinkkel, de a megbízatása nem arról szól, hogy a kisebbségek érdekeit képviselje az EBESZ-ben, hanem inkább az EBESZ érdekeit kell érvényesítenie a kisebbségek és az államok közti vitában. Ez így szójátéknak tűnhet, de nem az. Tény viszont, hogy ugyancsak 1992-ben az ET elfogadta a Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Chartáját, majd 1995-ben megszületett a Keretegyezmény a Nemzeti Kisebbségek Védelméről. Minden okunk megvolt, hogy az higgyük, nemcsak rendezni szeretné Európa – Nyugat-Európa – az etnikai kérdést kontinensünk szovjet befolyás alól kikerült országaiban, hanem azt is tudja, hogyan kell ezt csinálni, illetve ereje is lesz hozzá. Azt ugyan hamar észrevettük mi is, hogy rendkívül óvatosan nyilatkoznak nemcsak a jelentéstevők, hanem általában a diplomaták és a nyugati kormányok képviselői is, de azt gondolhattuk az elején, ez azért van, mert ők csak előhírnökei egy európai rendezésnek. Nem beszélve Washingtonról, hiszen az amerikai diplomaták európai kollégáiknál sokkal eltökéltebbnek tüntek, amikor a kisebbség és többség viszonyáról volt szó, bár azt is éreztük folyamatosan, hogy másképpen kell érvelnünk, amikor velük tárgyalunk. Amerikai megközelítésben a nyelvi jogok példá-

ul egészen mást jelentettek, nem volt könnyű megmagyaráznunk, mit miért sérelmezünk.

Summa summarum: a nyugati érdeklődés ellentmondásos volt, sokszor segítőkész, máskor értetlen vagy gyanakvó, de mindenképpen nagy figyelem irányult reánk. Nemcsak itthon, hanem a párizsi, londoni vagy washingtoni külügyminisztériumban is elmondhattam, mi van velünk, és hogyan látjuk a megoldást. Mozdásban volt Európa, és mozdulni látszott a kisebbségek ügye is. De azt is tapasztalhattuk, hogy miközben határozott szándék van tőlünk nyugatabbra az etnikai viszonyok pacifikálására, megoldást mégsem kínálnak nekünk, és nemhogy az autonómiaigényre, de az ennél egyszerűbb nyelvhasználati vagy oktatási követeléseinkre is legfeljebb csak általánosságokkal válaszoltak, óvakodtak rábólintani bármilyen gyakorlati javaslatunkra. Abban merült ki ez a párbeszéd a Nyugattal, hogy igen, amiről beszélünk, valóban probléma, és valahogy meg kell oldani. De a megoldást nekünk kellett volna a románokkal kitárgyalni, és nyilván erre biztatták a románokat is, ami abban a pillanatban látványos változást ugyan nem hozott, de fontos volt mégis, hogy mindannyian elismertük: tárgyalni kell! Biztató kivétel volt az elállamosított javak restitúciója, ezt ugyanis nem tekintették a jelentésteveők sajátosan etnikai célkitűzésnek, és miután konkrét adatokkal is bizonyítottuk, hogy itt egy osztársadalmi igazságtételről van szó, mellénk is álltak. Sokkal inkább, mint akár az egyetemi oktatás, akár az anyanyelvhasználat, akár az önkormányzatiság kérdésében. Lángba borult közben a volt Jugoszlávia, és sokszor volt olyan érzésem, illúzió azt hinni, ez intő példaként arra serkenti a nyugatiakat, hogy nálunk viszont a megelőzés érdekében is radikálisan rendezni kell a helyzetet. Egyik-másik kollégánk az RMDSZ-ben ezt remélte, de azt hiszem, valójában egyfajta félelmet váltott ki a jugoszláv háború, hogy nem szabad túlzott engedményeket tenni, mert lám, hova vezet mindez. Ennek ellenére, beismerem, én is sokszor érveltem úgy, hogy éppen azért kellene Romániában megfelelő megoldásokat kínálni a magyaroknak, mert így kerülhet el a nyílt konfliktus. Holott igazság szerint azok sem vizionáltak ilyen konfliktust, akik egyébként nem nagyon hittek a bukaresti román-magyar párbeszédben. Ők is csak arról próbáltak meggyőzni minket, hogy a nemzetközi nyomástól többet remélhetünk, mint az itthoni politikai eszközöktől. Én magam azt gondoltam, hogy ezt a kettőt nem szabad szembeállítani, bár az is igaz, ismétlem, hogy lassan-lassan rá kellett jönnöm, segítséget kívülről igen, megoldást nem várhatunk. Ennek példájaként, akármennyire is meglepő, mindmáig egyik legfontosabb állásfoglalásunk, az Európa Tanácsnak benyújtott 1993-as Memorandum* győzött meg. Abban az évben ugyanis már számítani lehetett Románia felvételére az Európa Tanácsba, és nekünk az volt a határozott álláspontunk, hogy a felvételre csakis azután kerülhetne sor, miután a román állam megoldja azokat a magyar követeléseket, amelyeknek teljesítése semmilyen objektív akadályba nem ütközik. Tudatában voltunk annak is természetesen, hogy mindentől függetlenül is jobb lesz nekünk, magyaroknak az Európa Tanácsban, majd a NATO-ban és az Európai Unióban, de ugyanakkor ki is akartuk használni, hogy a román politikusok is hajlandók voltak bizonyos kompromisszumokra a felvétel érdekében. Természetesen nem az Európa Tanács volt a nagy lépés, hanem később a NATO, majd az Európai Unió, de azért ez az 1993-as Memorandum

*Markó Béla szövetségi elnök, Takács Csaba ügyvezető elnök: *A Romániai Magyar Demokrata Szövetség Memoranduma Románia felvételéről az Európa Tanácsba, Kolozsvár, 1993. augusztus 26.* In: *Hírszéves az RMDSZ.* Kiadja az RMDSZ Elnöki Hivatala és Ügyvezető Elnöksége, Kvár, 2009.

dumunk meglehetősen nagy port vert fel itthon is, ránk esett mindenki, hogy meg akarjuk akadályozni az ország integrációját. De akkoriban hozzá voltunk szokva ehhez a hisztérikus politikai élethez, az volt a fontos, hogy az augusztusban Catherine Lalumière-hez, az Európa Tanács főtitkárához eljuttatott dokumentumnak hatása volt: Romániát felvették ugyan ősszel az ET-be, de a felvételi határozatba gyakorlatilag mind bekerültek a feltételeink valamilyen formában. Tehát egy jelentős európai szervezet hivatalosan magáévá tette álláspontunkat. Ezt akkor jelentős sikernek tartottuk, és tulajdonképpen ma is így látom, viszont hamarosan arra is rá kellett jönnünk, hogy ettől még nem oldódtak meg a Memorandumban felsorolt problémák. Azokat nekünk kellett megoldani a rákövetkező években, valójában csak 1996-tól kezdődően, amikor az RMDSZ kormányzásra vállalkozott. Azelőtt csak egy-két általános célkitűzés teljesült, illetve néhány egyértelműen diszkriminatív intézkedésnek tudtuk elejét venni az ET-határozatra is hivatkozva. Ezért mondtam azt az imént, hogy első igazán visszhangos nemzetközi fellépésünk egyszerre volt nagy eredmény és nagy figyelmeztetés is, miszerint alapjában véve nekünk kell rendeznünk itt Romániában a román–magyar viszonyt. De a Memorandumból a részletes helyzetelemzés után előterjesztett tizenöt pontos igénylistát talán érdemes idéznem majdnem három évtized múltán is, mert látható belőle, hogy majdnem mindegyiket sikerült azóta megoldanunk (azt sem árt megfigyelni, hogy a sajátos magyar problémák mellett az egész romániai demokráciát érintő általános célokat is megfogalmaztunk, aminek persze taktikai magyarázata is van, de nem csak):

[...] Jogállamiság és demokrácia csak ott alakulhat ki, ahol minden egyén és minden közösség egyenlő jogokat élvez. A kisebbségi jogokat korlátozó, felsorolt jogszabályok megváltoztatása elengedhetetlen feltétele a romániai magyarság számára elfogadható megoldásnak, a demokratikus román állam keretében közösségünk belső önrendelkezési joga biztosításának.

Fontosnak tartjuk és igényeljük:

A. a politikai pártok arányos költségvetési támogatásának törvény általi biztosítását;

B. a sajtószabadság és a közszolgálati média függetlenségének törvény általi szavatolását;

C. a helyi közösségek és közigazgatás anyagi függetlenségének megteremtését, megfelelő költségvetési törvény elfogadását;

D. a magántulajdon sérthetlenségének alkotmányos biztosítását;

E. a piacgazdaság működését meghatározó törvényes keretek mielőbbi megteremtését;

F. a nemzeti kisebbségek államalkotó tényezőként való elismerését, az állampolgárok közötti egyenlőség alkotmányos elvének tényleges megvalósításaként;

G. a nemzeti kisebbségekkel szembeni pozitív diszkrimináció elvének jogi biztosítását az elfogadott nemzetközi egyezmények szellemében;

H. az Európa Tanács 1201-es és 1203-as ajánlásainak figyelembevételével a nemzeti kisebbségek helyzetét általánosan szabályozó törvény elfogadását, amely biztosítja jogukat nyelvi, kulturális, vallási önazonosságuk megőrzéséhez, fejlesztéséhez;

I. olyan államhatalmi struktúra – minisztérium; államtitkárság – létrehozását, amelynek feladata a kisebbségi intézményhálózat felügyelete, kisebbségi irányítás alatt;

J. a nemzeti kisebbségek anyanyelvének szabad használatát a magán- és közéletben, a többnyelvű feliratok helyzetének megnyugtató szabályozását;

K. olyan oktatási törvény megalkotását, amely szavatolja az önálló, kisebbségek által irányított anyanyelvű iskolahálózat kiépítését minden szinten és formában;

L. az anyanemzettel való szabad kapcsolattartás és információcsere biztosítását a Romániában élő kisebbségek számára;

M. a jogtalanul elkobzott egyházi javak teljes mértékű visszaszolgáltatását;

N. a politikai okokból államosított, kisajátított és elkobzott magántulajdonok visszaszolgáltatását vagy az érintett személyek méltányos kárpótlását;

Igényeljük, hogy Románia aláírja és ratifikálja az Európa Tanács okmányait, elsősorban:

– az Emberi Jogok és Alapvető Szabadságjogok Európai Egységokmányát és kiegészítő jegyzőkönyveit,

– az Önkormányzatokról szóló Európai Chartát és a Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Chartáját.

Állásfoglalásunkban, miként rendre jeleztük, az európai normarendszert vetjük alapul; meggyőződésünk, hogy figyelembevétele, Románia jogrendjébe való beépítése elősegíti az ország bekapcsolódását az európai integrációs folyamatba, növelvén a térség stabilitását. Ily módon egy demokratikus értékekkel rendelkező új tagállam az Európa Tanács tekintélyét növeli.

Mivel magyarázható az ellentmondás, hogy miközben tagadhatatlanul rendezni akarták a balkáni és kelet-közép-európai etnikai viszonyokat, és ebbe láthatóan nagy energiát fektettek a nemzetközi intézmények, sőt a nem kormányzati civil szervezetek is, ugyanakkor sokkal bizonytalanabbak voltak, amikor a gyakorlati megoldásokról kellett nyilatkozni? Ma már teljesen nyilvánvaló, Európában nem volt, nem lehetett konszenzus azzal kapcsolatban, hogy például a kisebbségi nyelvhasználatot miként kell szabályozni, és milyen feltételeknek kell teljesülniük, hogy ne csak lehetséges, hanem kötelező is legyen a két- vagy többnyelvű feliratozás. Országonként változott ez régebben is. Lehet például találni, húsz vagy harminc, esetleg ötven százalékra is, már ahol egyáltalán van ilyen rendelkezés, mert sokfelé nincsen. Nem csoda, ha szintén a kilencvenes években számtalanszor hallottam vezető román politikusoktól, amikor együtt találkoztunk egy-egy nyugati küldöttséggel, és szóba került a kisebbségi kérdés, hogy ami jó Európának, az jó Romániának is. Meggyőződéssel mondták ezt, hiszen tudták, hogy Európának nincsen közös kisebbségpolitikája, még normái sincsenek, legfeljebb elvei, hogy nem szabad negatívan diszkriminálni sem egyéneket, sem csoportokat. Viszont az úgynevezett pozitív diszkrimináció elvét már nem minden EU-tagállam fogadta el. Az említett találkozókon természetesen mi is éltünk az Európa-érvvel, mindahányszor azt mondtuk, hogy nekünk is megfelel az európai gyakorlat, nem akarunk többet, és amikor rákérdeztek, a finnországi svédek vagy a dél-tiroli németeket említettük leggyakrabban. Mi sem tudtunk egy általános európai normára hivatkozni, és ilyenkor kiderült, kiki mást ért Európán, mintha nem ugyanabba az európai közösségbe igyekeznénk mindannyian. Máig küszködnek az EU kisebbségi közösségei ezzel a nagyon is különböző Európa-értelmezéssel, és minden bizonnyal a közös európai ház jövője nagymértékben múlik azon, hogy a nyelvi és kulturális különbözőséget sikerül-e nemcsak az államok, hanem a hagyományos régiók szintjén is elfogad-

tatni. Több aláírásgyűjtésre is sor került mostanában, hogy változtasson eddigi politikáján az EU, vagyis legyenek kötelező kisebbségjogi normái. A legvisszhangosabb ebből a szempontból az RMDSZ által indított európai kisebbségvédelmi kezdeményezés, a Minority SafePack, de őszintén szólva nagyon kevés az esély egyelőre olyan normarendszert kidolgozni, amely többet kínál, mondjuk, a romániai magyar közösségnek, mint amennyi ma is benne van a román törvényekben vagy magában az alkotmányban. Ugyanis ehhez egyet kellene érteniük olyan tagállamoknak, mint a ma is nemzetállami szemléletű Franciaország vagy Görögország, amely nem ismeri el a nemzeti kisebbségek létét sem a maga területén, illetve az ugyancsak EU-tag Németországnak, Belgiumnak, Finnországnak vagy Olaszországnak, amelyek ebben a kérdésben sokkal közelebb állnak hozzánk. De ma már a közvetlenül érintett Romániának, Bulgáriának vagy Szlovákiának is szavaznia kell erről. Ezeket a különbségeket nehéz lesz a közeljövőben áthidalni. Hiszen a szubszidiaritás elve például ma is hangsúlyosan szerepel az uniós dokumentumokban, de nem igazán érvényesül a gyakorlatban. Amikor 1996–97 körül a csatlakozásra készülve Románia intenzíven nekifogott a maga intézményeit a brüsszeli követelményekhez igazítani vagy új intézményeket létrehozni, egyik napról a másikra kialakították a gazdasági fejlesztési régiókat, meglehetősen „lebutított” kritériumok szerint, elsősorban a két és három millió közti lakosságszámot véve figyelembe régióként. Azzal nyugtatgattak mindenkét a brüsszeli bürokraták, hogy ezek tulajdonképpen csak statisztikai régiók lesznek. Aztán nagyon hamar kiderült, hogy az uniós alapok elég nagy részéért ezeken a régiókon belül kell pályázni. Nyolc ilyen gazdasági fejlesztési régió jött létre, a Központi régióhoz tartozik Brassó, Kovászna, Hargita, Maros, Szeben, Fehér megye, és a székhelye Gyulafehérváron van. Utána többször is próbáltuk meggyőzni Brüsszelt, hogy ezek a régiók nem alkalmasak közös gazdaságfejlesztési stratégiák kidolgozására, kisebb, összetartóbb régiókra lenne szükség, és figyelembe kellene venni a földrajzi és etnikai szempontokat is, de mostanáig nem változott semmi. Ehhez valószínűleg teljes konszenzus kellene a romániai politikában, vállalva egyfajta konfrontációt is Brüsszellel, márpedig ez egyelőre nem valószínű. Pedig a mi esetünkben egy Maros, Hargita, Kovászna megyéből álló régió tényleg sokkal jobban működött volna, mint ahogy az is képtelenség, hogy délen Vrancea és Konstanca megye ugyanabban a gazdasági fejlesztési régióban van. Ugyanilyen értetlenséggel fogadták erdélyi infrastruktúra-fejlesztési elképzeléseinket, hiába tárgyaltunk annak idején többször is az EU romániai „nagykövetével”, Jonathan Scheelével, tulajdonképpen semmilyen támogatást nem kaptunk tőle, de szerencsére sikerült meggyőznünk a Năstase-kormányt az észak-erdélyi autópálya fontosságáról. Látszólag gazdaságpolitikai kérdések ezek, de az ilyen példákkal bizonyítható, hogy a kisebbségpolitika a gazdaságtól sohasem választható el, és már az is nagy eredmény lenne, ha ezt Brüsszellel meg tudnánk értetni.

A másik akadálya az egységes kisebbségjogi normák kialakításának maga a kisebbségfogalom tisztázatlansága. Nyugaton – és nem csak ott – nehezen tudják megkülönböztetni a nemrég bevándorolt, más nyelvű, más kultúrájú közösségeket az őshonos kisebbségektől, és ezért inkább nem foglalkoznak mélyrehatóan ezzel a problémával. A mi válaszuk erre mindig egyszerű volt, valamiféle időbeliséggel vagy történetiséggel érveltünk, de készséggel elismerem, hogy más megközelítésben ez önmagában nem elégséges a különbségtételhez. Ezer év? Ötszáz év? Száz év? Ötven év? Mennyi kell ahhoz, hogy egy etnikumot őshonos-

nak tekintsünk? Ennél talán hatásosabb volt az az érv, hogy államalkotó közösségekről van szó, vagyis olyan kisebbségekről, amelyek például akkor is itt voltak, amikor a mai román állam létrejött, de ennek ellenére nem kapták meg az őket megillető „alapítói” jogokat. Emberjogi megközelítésben persze ez a kritérium is támadható, hiszen ellentmond annak, hogy bizonyos jogok mindenkit megilletnek. Máig ezt látom mégis egy olyan kiindulópontnak, ami segíthet, hogy végre valahára elkezdődjék a közös európai normák kialakítása.

Addig is nem ártana visszatérni, legalább az elmaradt konklúziók megfogalmazása végett, ahhoz az 1993-as esztendőhöz, amely számunkra mindenképpen a Memorandum éve, de ez része volt egy olyan általános erőfeszítésnek, ami akkor csak azért nem hozott gyökeres változást, mert amikor valamennyire lecsendesedtek az indulatok, hamarjában lezárták vagy inkább abbahagyták az egész folyamatot. Annak az időszaknak a tanulságai ma is fontosak lehetnek. 1993 júniusában került sor Koppenhágában arra a konferenciára, ahol végül is eldőlt, hogy az Európai Unió megnyitja a „közös európai ház” kapuit a volt szocialista országok előtt, vagyis győztek a bővítéspártiak, viszont ezt a kapunyitást nagyon pontos feltételekhez kötötték. Mindjárt a legelső csatlakozási kritérium „a demokráciát, a jogállam és az emberi jogok érvényesülését garantáló intézmények stabilitása, a kisebbségi jogok tiszteletben tartása és védelme”, és ezt a feltételt, akárcsak az utána következőket, természetesen még a belépés előtt kellett volna teljesíteni. De mit is érthettek „a kisebbségi jogok tiszteletben tartásán és védelmén” azok a nyugati vezetők, akik egyébként nagyon is különbözőképpen látták az etnikai közösségek helyét, szerepét, jogait saját országukban? Közös normák nélkül mit is lehetett valójában számon kérni az általános demokratikus elvek és az emberi jogok betartása mellett? A demokrácia nyilván a kisebbségeknek is fontos volt, de identitásuk védelméhez nem volt elegendő. Ehhez kellett az úgynevezett Európai Stabilitási Egyezmény koncepciója, más néven a Balladur-terv. Édouard Balladur francia miniszterelnök Párizsban, beiktatásakor már bemutatta elképzelését, és aztán a koppenhágai tanácskozás résztvevői is egyetértettek vele. Még abban az évben több megbeszélés is volt az EU-ban erről. A Balladur-terv felügyeletére az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezetet kérték fel. Az eredeti cél, az európai stabilitás magától értetődően nemcsak a bővítési folyamat megkönnyítésére szolgált, hanem általános biztonsági érdek is volt. Nem akarok most elveszni a részletekben, 1994 májusában sor került a nyitókonferenciára, aztán 1995 márciusában meg is született a Stabilitási Egyezmény, amit mára már úgyszólván belepett a por. Pedig a határok sérthetlenségét és a kisebbségi kérdés megoldását bizonyos értelemben egybekapcsolta az a tervezet, és ahhoz az alapgondolathoz ma is vissza kellene térnie az EU-nak, hogy a stabilitás egyik feltétele a kisebbségi jogok biztosítása. Meg kellene nyitni – pontosabban: újramegnyitni – a sebbel-lobbal lezárt folyamatot, de azzal a céllal, hogy ne csak politikai nyilatkozatok, hanem konkrét megoldások is szülessenek. Ehhez három fontos elvet mindenképpen figyelembe kellene venni: 1. Amint azt a neve is mutatta, a Stabilitási Egyezmény tervezete szerint nemcsak a határkérdés, hanem az államokon belüli többség-kisebbség viszony is stabilitási, tehát biztonsági probléma, és ez ma is így van. 2. Az etnikai-nemzeti identitás megőrzéséhez és megéléséhez minden esetben sajátos módon kell közelíteni, ehhez pedig kétoldali tárgyalásokra van szükség, és az így kialakított megoldásokat is kétoldali egyezségekből kell rögzíteni. 3. Ezeket a megállapodásokat közös európai rendszerbe kell foglalni, és ezáltal nemzetközi garanciákat kell teremteni a végrehajtásukhoz.

Úgy vélem, ma sem lehetne ennél jobb koncepciót kitalálni, ugyanis a tervezetben benne volt annak az ellentmondásnak a feloldása, amely máig lebénítja Brüsszelt, amikor kisebbségi ügyekről van szó. Az általános elvek és a sajátos megoldások közti disszonanciára gondolok. A közös normákhoz szerintem a Velencei Bizottság eddigi döntései kellő alapot adhatnának, elegendő lenne ezeket rendszerezni, emellett pedig valamiféle módszertant kellene kidolgozni, és létrehozni az ehhez rendelt intézményeket, mert egyébként az államokon belül, illetve államközi tárgyalásokkal kell a problémákat rendezni, és ehhez Brüsszelnak csak kötelező menetrendet kellene megállapítania, majd később az egyezségeket jóváhagynia és a végrehajtást felügyelnie.

A Balladur-tervtől sokat vártunk annak idején, és csalódnunk kellett, pedig a koncepció nagyon is ígéretes volt, viszont hamar kiderült, hogy egyrészt Brüsszel is sietteti az alapszerződéseket, másrészt a tárgyalóasztalhoz ültetett államok is attól féltek, elvétik a belépést az EU-ba, ha húzzák az időt. Még így sem született meg időben például a román–magyar alapszerződés, és 1995 márciusában az utolsó pillanatig bizonytalan volt, hogy Magyarország alá fogja-e írni az Európai Stabilitási Egyezményt. Végül is mindenki aláírta, aztán 1996 őszén meglett az alapszerződés is, de mi nem értettünk egyet vele, én nem is vettem részt az aláírási ünnepségen Temesváron, mert a kollektív jogokat, vagyis az autonómia lehetőségét a román fél nem fogadta el, és ezt különvéleményben meg is fogalmazta. Látszólag erős csereérték lett volna a kisebbségi jogok minél kiterjedtebb érvényesítéséhez a határok sérthetetlenségének elismerése, de igazság szerint akkor már mindenki tudta, hogy kivéve a Nyugat-Balkánon, tehát a volt Jugoszláviában függőben maradt néhány kérdést, elsősorban Koszovó helyzetét, másutt határmódosításról nem lehet szó. Az igazi csereérték a NATO-ba és az EU-ba való felvétel kellett volna hogy legyen, de ezt egy idő után már Brüsszel sem így tekintette, hiszen nem volt, nem lehetett stratégiája egy európai normarendszer kidolgozásához és érvényesítéséhez. Talán a Balladur-terv volt az utolsó olyan jelentős EU-döntés, amely a regionális sajátosságokat a maguk helyén próbálta kezelni.

Persze az sem teljesen igaz, hogy Európa bábeli multikulturalizmusát nem lehet közös szabályrendszerbe foglalni. Hiszen az EU-nak ma is huszonnégy hivatalos nyelve van, amihez hatalmas apparátus, tolmácsok és fordítók serege és ennek megfelelő költségvetés szükségeltetik. Ez a nyelvi sokszínűség a legnagyobb és legkisebb tagállam közti egyenlőségről szól alapjában véve, miközben vannak azért egyenlők és egyenlőbbek, vagyis az elterjedtebb nyelveket – angol, német, francia stb. – az Európai Parlament bizottsági ülésein is használják, míg az összes huszonnégyet csak a plenárison. De valamilyen általános normát mégis ki lehetne dolgozni a kisebbségek számára is, nemcsak a Keretegyezményhez hasonló elvi dokumentumok szintjén, hanem konkrét arányokkal, adatokkal is számolva, és mindezt minimumnak tekintve. Ugyanakkor viszont az EU-nak azt is ki kellene kényszerítenie, hogy Európának ebben a részében valamilyen formában folytatódjék az a párbeszéd, amely az Európai Stabilitási Egyezmény 1995-ös elszórt elfogadásával tulajdonképpen félbemaradt. Mert egyébként a kecskét a káposztával összebékíteni lehetetlen, és minden kezdeményezés kudarcra van ítélve, ami olyan európai közös nevezőt akar kialakítani, hogy abba egyformán beleférjenek spanyolországi katalánok, franciaországi bretonok, bulgáriai törökök vagy romániai magyarok. Az Európai Unió persze már így is sok változást hozott nekünk, és az ideai koronavírus-járvány, azt hiszem, mindannyi-

unkat ráébresztett, hogy mit is jelenthet – az identitáris célok szempontjából is – a szabad mozgás, a határok teljes átjárhatósága, az akadálytalan kulturális cserre. Tehát a csatlakozás mérlege a mi esetünkben is egyértelműen pozitív. Azt is mondhatnám, hogy nincsen más járható út a kisebbségek számára, mint a közös európai út, de a metaforát kiegészítve: egyelőre még félúton vagyunk, sőt, a Brexit bizonyítja, hogy a nemzetek, etnikumok, nyelvek, kultúrák közti feszültség akár el is akaszthatja az európai építkezést, és ezt mindenképpen el kellene kerülni. Hogy a kecske is jóllakjék, és a káposzta is megmaradjon.

